

MONDOLAT
A' MAGYAR NYELV' KIMIVELÉSÉRŐL,
ÉS AZT TÁRGYAZÓ
KÜLÖMBFÉLE SEGÉDEKRŐL.

BÁTORHOGY a' Szájalásnak szabdáiban kevéssé vándorlott légyek;¹ sem Irományaimat az Iramat' példányaiért² kiadni ne merészeljem; mindazonáltal czékázó szemecimmel Magyar Izlelőtudományunknak körét elnézvé, és az abban találandó növények' és ültetmények' sopánul való lenyészését, és élettelen nyöszörgését könnyűs szemekkel látván; — azt is, hogy ezen előttem nem egészen idegen Öltre némi némű behatásom vagyon, magamban érezelvén: kívántam ezen őszinte MONDOLATOT készíteni, mellynek tárgya: a' Magyar Nyelv' Kimivelletésének szükséges, és kerülhetetlen volta. Nehogy pedig valaki állítmányomnak lehattét kétbe vonnya; vagy hogy én ezzel valakinek szemé' eleibe kék gözt akarnék tsinalni, állítsa: a' Segédeket is előfogom számlálni, mellyek a' fel-tett Ötletet tárgyazzák. — Te pedig oh Fébósz! ezen alkalommal éles szabású szemedet, és arczulatodnak kemény és való vonásait a' vidámságig enyhítvé; s a' Mondákságnak mosoly szadat elfutotta bugygó tseppjeiből néhányat lihegő ajjkimra bájolván — engedd: hogy beszédem' tiszta és bökkenős hangja, nem valamely hínáros heverőhez, hanem a tsiklandlágyságot nyaló, vadontz lotsmoj tajtéket mammoló tiszta folyam' löllyedékjéhez hasonlítottson!

Három dolgokról czélok a' fel-tett tárgyhoz képest izzadozni.³

Első tekinti: melly szükséges a' Magyar Nyelvmivelés.

Második: kivégezi annak lehattét.

Harmadik: módjait, és segédeit fejezi.⁴

I. CZIKK.

Mi illeti az Elsőt: Rendkívüles⁵ sajátság volna⁶ nem érezni, és meg nem vallani: mennyi mívelésen kelljen általmenni Magyar Nyelvünknek, míg azt — eggy voltaképpen megmivelt Nyelvnek lehessen nevezni.

Ha magunkhoz ébredvén, a' czammogó Időnek Századin vissza-léptselünk, és kaczagános Szittya Ikreink' évjének reggeletjére pislantunk — kik tsak a háborkozás' édesdühös örömétől ragadtatva, mes-teri gyilkolmányokat tettek; és kiket a' hosszszas táborkozás alatt az utálatos motsok' szurtos borítéka szennyezett: nem meg kell-e' esmernünk, hogy minekutánn' a' Polgár élet finomsággal⁷ vegyes nyájassága izlésünket bájolván, némelly drágaság' fényve elménket luxusra játt-szotta; ha most azoknak Szaturnószii annyi Századot viselte humorodott durvaságára visszatallyatnánk⁸ — leagylva dühennék alá, és szemec-

¹ legyek. ² példájaiért. ³ Az Izzadozni szó hiányzik. ⁴ fedezi. ⁵ Rendkívül és. ⁶ volna. ⁷ finomságok. ⁸ visszavonatnánk.

ink nehéz héjjak' alatt beesvén tsont fejünk' udvába: a' gyengeség' pihenét nyögnénk, és ollyá lennénk, mintha a' büvölés' Tudáskaszonyai éjjeleznének.

Ha azért a' Polgáritás kellemjeit annyira érezzük, mintha Elyzion' virámyán bitzegnénk: mi nagy enmenség volna ennek kecselit Utóinktól irigyleni! — Melly szoregységben álljon pedig a' Nyelv' mivelése a' Nem' Polgáritásával: következik, hogy

II. CZIKK.

Beszédem' Második Részében nyilvánítsam. Ha Nemünk Történeteinek Évkönyvein állathatunk, és ötet a' szabadban, az alkok¹ boszszútételinek kitéve, szegénységben, és az előidőnek miveletlenségében szemügyveljük: látjuk, hogy a' rideg és sivatag Hajlag alol kitzombolt Ikreinknek, mint jószágok, és eszközeik — úgy képeik is melly kevesek, allangósok² sopárok és egygyünyek voltak;³ és mint vagonjok szaporodott, úgy gondolmányaik is, és azokat fejező szavaik inkább inkább sokasodtak, terjedtek, és szaporodtak. — Magasztalódjon⁴ azért Hollósi Mátyás Király, a' Nagy! ki nem tsak birtokainak határozatát terjesztette: hanem a' Béke' csendjének kedvező⁵ szürkülettye után — midőn a' korán egy édes Hajnal pólyáit bontván, a' komoj setét' felhőt szét-üzni,⁶ és a' bontzott humorványok' között a' kellemes vimállyt fejteni kezdé — a' Tudományok' villám fátylóját is Nemünkbe felszurá!

De — mit én tsak magokról a' Régiekről? Nem sokkal hatóbb-e' állittományomnak alapittására miveletlen Elődjaink' állapotját, és nyelvét vimállyba jött Idők' ketseivel öszvehasanlítani! Egy érzéketlen résztelenség fagyaszt-meg testünkben minden Isepp vért, és Lelkünk barna gyászban szomorog képzelésére:⁷ mint jöttek által a' temérdek⁸ halmokban meredező vad havasokon: mint fáraddal gyűjtögették a' vadonnak forgáts-szeprét, 's a' komoj fenyesek' zúzó ágait a' sziklák' görtsös marjain — a' didergő éjjezel' hidegjenek enyhítésére, rongyos köntöseiknek czondrái alig fedvén póreségeket! Mint óltották⁹ szomjokat néhány vénhült fa' alatt a' folyamnak latsából: mint tükrözte üstökös képeket a' tő' hínáros színe! Mint mentek minden győzhető hadi erköltsök mellett, a' körülök pezsgő áskálódó kémfellegek között, a' Fődirákságnak, és Tudákosságnak esmérrelensége miatt nyakra s' főre veszedelemre; mint veszték folyárokba a' Vizépitések' nemtudása miatt — szóval: tsuda, hogy anyyi búval nyomozva, nem lettek tellyességgel más idegen Nemek' tiporványi!

Vagyon elemben okunk magunknak örvideni, és mostani állapotunkban szerelmeseknek lenni, ha a' mai Budai és Pesti Városnak, s' Hazánk' más Főhelyeinek magassan felkapó Palotáira tekintünk: mellyek izes bőkezűséggel kipipesítetttek; mellyeknek kapuszabású ajtai, és ablaki felett redősrántzos leplegek puffadoznak — falai hal-

¹ álnok. — Alk a Mondolat szótára szerint: e l e m e n t u m.

² allangó ³ voltak. ⁴ Magasztalódna. ⁵ E szó hiányzik. ⁶ szét-üzvén.

⁷ képzelődésében. ⁸ temérdek. ⁹ oltották.

latlan érdemi festésekkel büszménykednek; szóval mellyekben a' Napkeleti, és Arabesk-iz a' Nyúgotival a' legnagyobb kellemmel van öszvezagyalva. Ha belépünk azon Angolly' inyre¹ szabott kies kertekbe, mellyeken keresztül kőválygó csatornák felett a' vizifák boltot borúlnak; ha elnézzük, mint mulatoznak ezekben enyelgéssel a' sűrű erdődzet nyillámjai között édes Bájnéink; mint üvöltöz puha testeken nyúlámló slegjek; mint haboznak susogva nyakaikon csomóba omlott selyem sáljaik;² melly édesden heveredett nyulámba dülnek a' kőszál' alá dült árnyék' bosszujára, a' napos pamlag' zöldellő zsámolyán; — és mint meg annyi Nimlányok pihje szárnyakon repülvén a' bőv' üregébe, és öröm-élet' özönével hijjábólaválósítottván, gyengéded hiusággal miképp' huppáltatják a' Napnak kívántsí sugárit pongyola mellyeknek dörömbölt fedezetén!

De, hogy forda nélkül szóljak — tekintsük akár a' komoj és³ erkölcsös Tudományokat; akár a' csinos, és kápráztató foglalású műveket, ha őszinték akarunk lenni, meg kell vallanuuk: hogy ezeknek eddig lett kimivelése nyilvánosan alapítja állittományomnak lehetőségét. Halgatok a' villon fellyül léllő⁴ fő Valórol, és az ájtatosságot tárgyazó Iramatokról: mivel Tudományunknak és Nyelvünknek ezen része (Eldődjeink' kegyének⁵ dütsőségére⁶ mondódjon!) több évektől fogva legnagyobb szorgalommal mivelődött. Téreik az Okértekségre. — Ennek tárgyai nem tsak az égen függő, és karingoló ragyogó Gömbök hanem minden Önnözetek, Valólatok, Jelenletek, és Tünletek is, mellyek a' Végteleneknek teréjén léttenek,⁷ — ezeknek állasztó részeikkel, miséglő okaikkal, módi vagyonságaikkal, önnözeti természetekkel és létevényeikkel együtt; mellyeket az oklőtehetség azon Valólatoktól, mellyeknek jelenléte érző szertetemünket megilleti, hozzálmányainkkal együtt különöl. — Ide tartozik a' Természetedmény is, az Ásványokkal, Zótékkal és Érzényekkel együtt; ehez igen nagy kötöléke van a' Titkátsoktól nagyra vitt Testvegyértékségnek:⁸ mellyek a' Lakáladolomnak boldogságára befolyó más kamatjait elhalgatván; tsak azok is, mellyeket Szerácsaink a' Szeredekben használnak, elég tanúmányul szolgálhatnak.

A' tsapatudákságnak, külketudákságnak, és mosztonytudákságnak tömkelegeibe mélyebben belé nem czombolván nézzen meg valaki tsak egy Játtábort, és bámúlással fogja tapasztalni: miként egy Tábornok' vezedezése⁹ alatt, egy egész Tömörben¹⁰ Hemzserdébe, vagy Csopordába — többet mint nyöltz¹¹ vagy kilentz-száz lódarabokat a' rajtok lévő Lovanczok, kik pedig többnyire tsak Hadrontzok: egy parancsszóra iobbra balra, külömbféle hosszátákra, négyegletekre, és tömpögletekre hőlököltenek. Mit szóljak az egész Várdának¹² a' szurdantsokkal, tsögyilkokkal, és kivált jelségessen a' Rontsárdal való gyakorlattyáról? — Így az egész Érzedménynek, Nyelvemségnek, Nyutszamságnak — szóval: az egész Tettsziczének teréjjeiről felhordott okalapokkal is elő-

¹ inyre. ² sáljaik. ³ es. ⁴ ülő. ⁵ kegyeszek. ⁶ dütsőségére. ⁷ léttenek. ⁸ Testmagértékségnek. ⁹ vezedezése. ¹⁰ E szó után következik: hemzserégvén vagy. ¹¹ nyöltz. ¹² Várdának.

jöhetnek, ha magamnak Lelkiesméretet nem tsindlnék,¹ Olvasóimat hosszalmonnal túrmészekké tenni.² — Erről tehát tsak egy vágtsót is³ nem említvén többé, vezetem személyeket a' Művelőelmekre; a' Teremtőtárházokba, a' Tántzodalmakra: holott kellemmel tellyes Hölgyeink majd aprósdit, majd magongót, majd vigallitát ugrántsolnak; a' Látodalomba,⁴ hol zengemény vagy muzsikköszöngösi⁵ tsiklándja füleinket; vagy a' Szomorótza⁶ leverettetésén esett lelkünkét álmozza. — És ezekből a' következővénynek folyamatását magokra az Olvasókra bizván: átlóhadók

III. CZIKK.

Mondolatomnak Harmadik és utolsó Czikkjére. Hogy pedig onnan eredjek, a' mi ezen egész Értekségnek alapja — érezvén, mennyi hibázik Nyelvmivélésünk⁷ kiegészítésére: igyekezem elsöben is azon gáncsolat felvilágosítani, melyet a' Deák Nyelvhez való ragaszkodás, némelly Nyelvémeseknek fejekben terjesztettel. Én ugyan nem kívánom magamat valamelly éles vérű, de a' mellett tsak felületes értékségű Bajtársal az ellihellésig öszvekiüzdeni:⁸ arról mindazáltal jótállok, és állittományom' sikerébe fejemet kötöm fel, hogy ezennel igaza nem lévén, ha még olly nagy Úgyész volna is e' perben, tsak ugyan ő fogná a' rövidebbel vonni. Igaz ugyan az, hogy mint a' mőhön kapó, úgy a' késedelmesen irtózó — eggyaránt röviden jönnék: de mind ezek mellett is nem egyébb Oskolai rókáskodásnál,⁹ a' Latányelv' bilintseit annyira nem kívánni kivetkezni. — Minek nekünk az idegen hangozatú Secretarius, Negotiator, Chemicus, Apotheca, Notarius, Guillotin 's a' t ? mikor ajjkink' mozdulattyaival eggyezőbb hangú Titoknok, Alkúnok,¹⁰ Titkács, Szered, Tábirász, Nyaktiló 's több hasonló helyes szóval élhetünk? ¹¹

Ugyan azért, hogy Tárgyamhoz jobban közelüljek: legelső, 's legfőbb eszköze lenne Nyelvünk' kimivélésének, ha mennél elébb eggy tökéletes Szótár készitődne. Férjsiak nem ditsvágytól, hanem Hazaszere-tettől hevitve, Tudománnyal ékesítve, elbitéletektől menekedve: mint megannyi Tudományos Képmutatók, egész Nemünktől Tellyedelmet yerve — Köröntzék által közönölhetnék eggyással Jegyzeteiket; és a' szóknak többségeket által javallottabb Fejezéseket rendbeszedvén időnként erevithetnék.¹² — Ugyan ezen szempontból az előidőbeli Iramatokat, még az azokban találandó elavultabb,¹³ és pessedező félben lévő Szolekismószokat¹⁴ is, mint is Hazánknak külömbféle tájain gyakorlatban lévő Szóllatokat — ujjabb reszelő alá kellene venni. Ez melly adakozó kútfő lenne: megtetzszik a' Németek' példájából, kicznél az Osztrákok,¹⁵ Bajorok, Poroszok, és többek — mennyire külömbféle szájmódokkal birnak? még is azon eggy tudós Nyelvet irnak, és olvasnak.

¹ Ez után következék: vagy. ² nem tenném. ³ E szó hiányzik. ⁴ Lakodalomba. ⁵ muzsikköszöngösi. ⁶ Szomorótza. ⁷ Nyelvmivélésünk. ⁸ öszvekiüzdelni. ⁹ Oskolairókáskodásnál. ¹⁰ Alkúnok. ¹¹ Nincs kérdőjel. ¹² eretzitethetnék. ¹³ elavultabb. ¹⁴ Szolekesmó-szókat. ¹⁵ Osztrákok.

Ezenkívül a legelső Tanódától fogva, minden Tanodalmakban, Társadalmakban, sőt a Mindenmennyedelemben is, az Abdától fogva minden Kézkönyveket Anyanyelvünkön kellene kikészíteni: Hazánknak Költőit és a Népet felvilágosító szelided érzeményekre gerjesztelő Románok', és más szívképző Repülőbirások' Szerzőit — jutalomtétélekkel, vagy valamely tisztesség' dandárjának Érdemjelével, s' Czímjével¹ kellene gedélni hogy Nyelvünk' ékes szóllásának tsergedezni kezdő tsermellyit elmés miveiknek² árjával Dunánk³ méltósággal duzzadozó nagyságára nevelni törekedjenek. — Mellynek hogy Utóink' örvendezhessenek: kívánom ezen Iramatomnak minél több példamánnyai Hazafitársaink' kezekbe hatván — nemes Magyar Vérjeket⁴ az enyimhez hasonló lán-golatba lobbanthassák. Mondoltam. V a g y — Z u n g o t t a m.⁵

Közli: SZILY KÁLMÁN.

JÁSZAI PÁL IRODALMI HAGYATÉKÁBÓL.

Különbféle levelek.

Második közlemény.

22. Jászay Pál levele Szemere Bertalanhoz.

Édes Bertim!

»A kapcsolt országok törvényhatóságaihoz szóló királyi leiratok mellékleteit elvégre elkészíttethetvén, a leiratokat aláírásod végett itt küldöm; méltóztassál azokat tüstént aláírni és visszaküldeni, hogy a czimzeteket felirathassam, megpecsételhessem és sürgöny által Hrabovszkyhoz még ma elküldhessem. Nem tudom nem jobbnak látná-e futár által küldeni? ha igen, rendelj valamely biztos embert, kinek átadhassam.

Pest, junius 4-kén 1848.

tisztelő barátod
Jászay Pál s. k.«

»A tárcza kulcsát szinte levélben kérem visszaküldeni, csupán saját kezemhez. A Zágráb Vmgyéhez szóló leirat mellékletét most másolatotom.

A Copiák alá nevem is irandó lenne, miután az eredeti alatt ott van.

Egy másolatot kérek mindenikből, t. i. parancs és paritionale.

Kettő mellett nincs Copia.

Hrabovszky adjutansa itt van, a Fortunánál szállva. Gőzhajó holnapután reggel megy, akkor is elég idő. Ha holnap megy, annál jobb.«

23. Jászay egy jelentése a ministerekhez. (Egész íven)

»Az erdélyi kormányzónak f. hó 23-kán 1854 sz. a kelt tudósítását, melly mellett a moldvai ügyvivőségnek az orosz tábor mozgalmairól szóló

¹ Czimerjével. ² miveinknek. ³ pennánk' ⁴ Verseket. ⁵ A vagy — Zungottam sima szedéssel.

jelentését felküldi, minister uraknak a minisiterelnök úr meghagyásából azon kéreessel van szerencsém átküldeni: méltóztassanak kellő tudomás után a minisiterelnökséghez ismét visszajuttatni. Pest, június 29-n. 1848.

Jászay Pál s. k.
minist. eln. titokk.«

Külzetén: »Érkezett 29 Iu. 1848. Láta és Deák Ferencz minisiterúrnak küldötte Mészáros s. k. Láta Deák s. k. Láta Sz. Bert s. k. (Czeruzával irva). Láta Klauzál s. k. Láta Széchenyi s. k. Láta Eötvös s. k. Láta Kossuth s. k.«

24. *Egy levél 49-ből minden név és megszólítás nélkül.*

»Véve ezen sorokat induljon ön *Debrecenbe* dolgait végezni az *Rendeltetik* önnek. Isten önnel. N. N. 20/V. 1849.«

Kivülről: »Jászay Pálnak p. Tálja-Szántón.« (fekete pecsét) mely egy virágot mutat, s úgy látszik, női irás.

25. *Károlyi István pesti könyvnyomdász bizonyítványa.*

»Alól írott ezennel bizonyítom, hogy a Magyar Királyi Udvari Cancelláriánál szolgált Titoknok Jászay Pál Úr, a mult 1848-ki Sz. György naptól folyó 1849 évi Augusztus közepéig állandóan az Urak utcájában fekvő Pesti házamban lakott, s f. é. május 9-től Junius elejéig kivéve, midőn említett házam Budáról történt ágyuzás következtében leégvén, az említett Úr szülőihez Abaujvármegyébe utazott, folytonosan itt Pesten tartózkodott. Többszöri magánbeszélgetéseinknél fogva említett Urról tiszta lelkiismerettel állíthatom, hogy a törvényes rendnek, csendnek, és a felséges Uralkodó Háznak mindenkor buzgó tisztelője volt, a forradalmi eszméktől s a forradalmi párttal való egyetértéstől pedig állandóan óvakodott. Költ Pesten, 1849. eszt. Deczemb. 8-kán.

Károlyi István s. k.
pesti polgár és könyvnyomdász (p. h.)«

26. *Toldy Ferencz levele Jászay Pálhoz.*

Pest, febr. 12. 1851.

»Édes jó barátom!

»Rendelést tettem, hogy Muzeumunk mielőbb megküldessék neked. És aztán, édes barátom, hadd örüljek mielőbb közléseidnek. Akár miből állnak azok, csak kedvesek lesznek. Ha munkád folytatása tartóztatna nagyobb czikkek készítésétől, adj kérlek érdekes apróságokat, Archivalische Nebenarbeiten, milyen Tóled bármikor font számra telik. Ha nem vagyunk is azon állapotban, hogy tiszteletdíjt ajánlhassunk, de megköszöni a — haza, ha munkásságodat minél folytonosban tapasztalja.

S ne neheztelj, ha azon kedves ígéretedre emlékeztetek, mely által Eszterházy-Miklós-féle közlésekkel biztattál. Háladatosán használok majd.

Minden küldeményt postán kérek, de recepisse mellett! Tedd, hogy mielőbb meghálálhassam jószágodat.

Ha munkádból kiszakaszthatnál valami szép epizódot! — az neki nem ártana. Péld. Verb.

A magyarok istene tartson épségben és jó kedvben, mert a hazának ily fejekre és kezekre most nagyobb szüksége van, mint valaha!

És így — szellemi hova hamarabbi vizontlátás reményében, kezedet szorítja, már előre is megköszönve a veendőket,

hű barátod

Toldy s. k.«

27. Kazinczy Gábor levele Jászay Pálhoz.

»Tisztelt Barátom!

»Ismét megkereslek, ismét kérelemmel.

»A lapokból láthatád, hogy a jövő évre egy történeti zsebkönyvet akarnék compingálni; tervében *egyesíteni* akarva azt, mit Hormayr és Raumer teve. E téren Nélküled nem lehet mozdulni. Kérlek tehát, ne vond meg becses segédkezéseted. Könyvárosom 25 pfttal honorál egy nyomt. ívet; egy-egy cikk 6 sőt 8 ívig is terjeszkedhetik. Actákat is adok, de magyarázatokkal, s az ekként adottakat (az Acták szövegét is) honorálom.

Hogy a mostani eljárás mellett el ne késsünk, ohajtanám előre tudni, *hány* ívnyi dolgozatot és *mikor* reménylhetek Tőled.

Továbbá: egy könyváros újra akarja nyomtatni az egész Katonát. Én ohajtanám, hogy az új kiadás felügyeletét, s a hol szükséges, igazítását s még pedig Neved alatt, Te tedd. Értesíts, vállalkozol-e erre s mily föltételek alatt.

Általában, ohajtanám tudni, mit akarnál kiadni, bár saját dolgozatod (Acták) etc. lenne az. Reményelem, hogy ládat (sic!) tudnék neki csinálni, s méltányos föltételek alatt.

Mindhárom cikkemre ne feledj, s haladék nélkül, felelni. Válaszod, reményelem, új öröm lesz nekem.

Lakásom: Bálvány utcza, gróf Forray-ház, 2-dik emelet.

Öllelek tisztelettel s barátsággal

Kazinczy s. k.«

Czim: »Tek. Jászay Pál úrnak Szántón.« S felül a Jászay írása: érkezett »márcz. 13. 1852« s »válaszoltam márcz. 22-kén.«

28. Bónis Sámuelné levele Jászay Sámuelhez.

(»Vettem deczemb. 29-kén, válasz decz. 29-én.«.)

Tét, 25. Deczemb. 1852.

»Tisztelt barátom!

»Kötelességemnek tartom Kegyedat tudósítani szeretett Pálunk hogyléte felől; ezelőtt épen egy héttel ide jött, az orvos, én és testvérei kérése ellenére, mert mint mondá, itt reménylette meglelni jobbanléte

óráját; és ó fájdalom, igen félek, a sors talán oly jobbulás vagyis pihe-
nést találtat véle, a melyből késő lesz a felébredés nagy napja. — Ide
érve pár napig velem is elhitette, hogy egészsége javulni kezd, de tegnap-
előttül olta szemlátomást gyengül és rosszabbul van, úgy hogy kevés
napokat lehet szabni becses életének. —

Egyedüli vágya Kegyedet még láthatni, s ittléte olta beszélgetésünk
kedves tárgya csak Kegyed, nincsen más neve, csak »az én kedves jó
bátyám,« »az én jó Samum,« s utána »de szeretném ötet látni még;«
ezek után vettem azon bátorságot, Kegyedet mint régi jó barátomat
soraim által felkeresni, s kérni a szenvedő nevébe ezen nagy áldozat
tételre, hogy e levelet véve, ide lejönni szives lenne; tudom nehéz állá-
sát, fel tudom fogni hivatalát, a mely által annyira elfoglalva van, de
jól ösmérem a világon a legszeretőbb testvéri szívét is, meg vagyok
győződve, hogy szeretett kedves testvére ez utolsó vágyát ha csak lehet
teljesíti; mert az elmulasztást ott visszapótolni lehet, de itt többé nem,
s jó szívének az egész életen egy begyógyulhatatlan seb lenne, ha búcsú-
csókját nem vehetné testvéreinek.

Nem annyira gyenge még, hogy attól félhetnénk, életbe nem éri,
mert három nap alatt itt lehet Kegyed Bécsből elindulása után. Mis-
kolczról ha gyors lovakat nem kaphatna, Tóni testvérem Újfaluba az
ongai temetőtől csak egy sétálásra lakik, s szerencsésnek fogja magát
tartani lovait által adni s önnét egy nap alatt itt lehet Kegyed.

Eddig a halált nem emlegette, sőt nevette, ha én aggodalommal
tekintettem reá; de most kezd róla komolyan gondolkozni, s tudom az
is nyugtalanítja, hogy Kegyeddal, mint mondja, nem végzé el igen fontos
dolgait.

Tegnap előhoztam, nem írta-e ő Kegyednek, s nem kérné-e meg
a lejuvetelre, felelete ez vala »még nem vagyok annyira a sír szélén
talán, és neki szegény kedves jó bátyámnak most lejönni igen fáradságos
is lenne, bár ha boldoggá tenne látása.«

Bocsásson meg e sorok irásáért, s mindenért a mit ez életbe
Kegyed ellen vétettem, és igen kérem, legyen oly szives s tudósítson
tüstént, hogy lejuvetelég is az öröme elkészíthessem szegény kedves
Pálunkat.

Ha napját tudhatnám, eleibe küldenék Rakamazra Kegyednek.

Az Isten áldása kövesse Kegyedet egész éltébe, szivéből ohajtja
tisztelő barátnéja

Bonis Sámuelné s. k.

Kállóba kérném alásan becses sorait küldeni.«

29. Toldy Ferencz levele Jászay Sámuelhez.

(Vettem: ápril 22-kén. Válasz: máj. 9-kén.)

»Tekintetes Úr!

»Hiában törekedtem a J. munkáinak kiadót találnom. Küldöm
tehát az Emich nyomdája ártervét a papirosmintával együtt, s vissza
egyszersmind a Sollinger féle ártervet is a végre, hogy Kd. a kettőt

összevethesse. Az árbeli különbség oly csekély, hogy Pest vagy Bécs mellett csak egy ügyes corrector léte v. nem léte határozhat. Itt van akárhány: van-e fenny, nem tudom, mert minden egykori bécsi ismerősem onnan kipusztultak.

A kiadás módjára nézve véleményem ez: adnók egyelőre csak a *Históriát* az apró írások nélkül, adjuk hat ives füzetekben, előfizetésre. Nyomasson Kd. az első füzetből 1500 példányt, s jelenjék ez meg egy időben az előfizetési hirdetéssel és ivekkel, s küldjük szét ez ivekkel együtt. Egy sereg péld. így talán odavész, de a többi annál több előfizetőt hoz; egyébiránt az előfizetési iveknek egy hónap mulva beküldetni kellvén, meg lehet aztán a többi füzetek példányszámát határozni. A *historia* maga mintegy 20—22 ivet ad, s így 4. füzetet, mely hol 5, hol 6 ivből állana. Az elveszendő példányok utáni kár már azért sem nagy, mert ha 1000 helyett 1500 nyomatnék is, s ez 500 mind hiába volna, a veszteség 33 frt 20 kr: ellenben mennyivel nagyobb hatású lesz sokakra, ha mindjárt megkapják az első füzetet, s ebből mind a munka minemőségét látják, mind azt hogy nyomatása valósággal folyamatban van.

Ha aztán jól menne a dolog, lehetne apró munkáit egy külön kötetben megkísérteni.

Bárminemű hozzájárulásomat e vállalathoz igénybe tetszik venni, szívesen szolgálok. Nekem Pali igen kedves barátom volt.

A kéziratokkal nem volt szerencsém. Gróf Teleki kijelentette, hogy ily summát az Acad. nem képes sem adni, sem lekötöni.

Magamat Kdnek szíves indulataiba ajánlván, igaz tiszt. s rokonérzettel vagyok

Kdnek

Pest, ápr. 20. 1854.

alázatos szolgálja
Toldy Ferencz s. k.

U. i. Az előfiz. árt később határozhatjuk meg, majd midőn egy ív szedve lesz, s a munka kiterjedését biztosabban határozhatni meg. Correctura fejében 1 f. 5, 1 f. 12 lesz számítandó ivétől.«

30. Jászay Sámuel levele Toldy Ferenczhez. (Conceptus).

»Tekintetes Úr!

»Miután néhai Pál testvérem hátrahagyott munkája kiadóra nem talál; némi aggodalmam van, hogy az nem számolhat azon belső becsre és kelendőségre, melyet eddig reményltem. E mellett, enmagam körülményei közelebb kellemetlen változás alá jöttek. — Nemes lelkű grófomat, s mondhatom barátomat, halál által vesztettem; nővéreim egyike tűz által károsodott; s ez most némi segedelmemet nem nélkülözheti. — Mind két eset nyomasztólág hat különben is szük erszényemre.

Azonban ha Kegyed, a munka tartalmát ismervén, annak, mint Competens bíró, annyi előfizetőt reménylhet, hogy a kiadásból, aránylag nagyobb kártól nem igen tarthatni; úgy én kisebb áldozatra kész vagyok most is, habár a kiadás minden költsége nem térülne is meg egészen.

E nyilatkozatom szíves méltánylása után, méltóztassék Kegyed saját nézetei szerint intézkedni; — s ahhoz képest a munka megjelenését folyamatba tenni.

Talán az előfizetési hirdetéssel szétküldendő első füzettel, lehetne 5 ivre szorítkozni. Így nyomatása körülbelül 150 frtba jöhetne. — És talán Emich úr, egyelőre, ezen öszveg előlegezésével megelégedhetnék.

Én e hó vége felé személyesen szándékozom Kegyednél tiszteletet tenni. — A pénzt vagy akkor átadhatom, vagy ha kívántatik, addig is minden órán leküldhetem.

Minden esetre engedje Kegyed, hogy a vállalathoz, ha az a literatúrának némi nyereséget adhat, e tekintetből, ne csak Kegyed igen becses hozzájárulását, de a kivitel egész intézését kérhessem. — Én ily dolgokhoz nem értek. De e mellett terhes hivatalom, minden időmet igénybe veszi. — A vállalatba, csak Kegyed iránt viseltető mély tiszteletem, és feltétlen bizodalمام jeleül vagyok hajlandó bocsátkozni. — E nélkül, az ügyis csak töredék munkát, inkább tenném a többi kéziratokhoz, sorsát átadva a bizonytalan jövőnek.

A kéziratokat méltóztassék Kegyed Kapczy Tamás barátomnak vissza adatni, kit azok átvételére, azért kérek meg, mert magam, közelebb Pesten csak átutazni szándékozván, ott igen rövid ideig maradhatok.

Magamat nagybecsű kedvezéseibe ajánlva, változhatlan tisztelettel vagyok

Kegyednek

Bécs, 1854. május 9-kén.

alázatos szolgája «

(aláírás nincs.)

31. Kazinczy Gábor levele Jászay Sámuelhez.

(Vettem 1863 évi febr. 10-kén.)

»Tekintetes Úr!

»A mi közös barátunk, Szabó Samu feledékenységből csak a mult hónapban juttatá kezemhez Önnek szept. 3-d. hozzá intézett, de tulajdonkép nekem szóló levelét. Kötelességemnek tartom azt megválaszolni, bármennyire távol álljanak is egymástól nézeteink. De miután engem e téren csupán az *ügy* érdeke foglal el, nyíltan szólok, még a megrovás merényletével is.

Azt írja Kegyed:

»Miután az olcsó eladás testvére emlékéért sértené, s a *méltó árt* az Academia vagy Muzeum meg nem adná; maradjon magány kezek közt, vagy talán idővel adassék által belbecse s értéke *meghatározása nélkül (tehát ingyen)* kevésbé jelentékeny intézetnek, péld. a patakinak.«

»A volt tulajdonos nővéreinek szigorú körülményei is becsarányos árt követelvé, ha *az* meg nem fizettetnék, inkább maradjon meg« stb.

És miután az Ön által megállapított ár csakugyan nem fizettetik meg (és pedig a nevezett intézetek *koldus* viszonyai miatt), Ön inkább hajlandó a testvéreknek kisebb osztlékáról *teljesen* letenni, sőt az egész

gyűjteményt *ingyen* hagyományozni — a nemzet két *fő* intézetének mellőzésével — más valahová, tehát mindenestre oly helyre, mely *kevésbé* lesz érdemes az én elhúnyt barátom örököse lenni, s mely a közismeret és használat azon mértékével, mint ama két intézet, semmi esetre nem birand.

Legyen Önnek akarata szerént! s hihető, hogy úgy is lesz. 3000 sőt több forintot *másolatokért* nem képzelem, hogy más adhatna, mint a mely dúsgazdag embert az elhúnyt iránti *kegyelet* indítna ezen áldozatra. Tudjuk pedig, hogy édes hazánkban legalább is oly ritkák a kegyelet *tárgyai*, mint az áldozat *képessége* az áldozókész embereinknél.

Szabadjon megjegyeznem, hogy a nagy jutalom iránt határozatot hozván az Academia: azt megváltoztatni bizonyosan nem fogja.

Nem alkalmatlankodtam volna Önnek e sorokkal többé, ha nem zaklatna a kötelesség érzete, megtenni a lehető, a mit a Jászay nevének érdeke megkíván azoktól, kik, mint én, teljes szívvel csüggték míg élt az érdemes férfiún. S azért még egy indítványt, illetőleg javaslatot:

Az Academia évenként egy-két kötet Monumentákat közöl, s *ívenként 10 fttal* honorálja. Anyag, a lehetőséghez képest, bőségesen van ugyan: de én azt hiszem, hogy a Jászay neve nem pendült még el annyira, hogy tekintetbe ne vétessék.

Arra ajánlkozom tehát Önnek, hogy a mint az Academia pénzviszonyai engedik, egy-egy kötetet, rendszerezve, jegyzetekkel ellátva, sajtó alá készíték, természetesen *ingyen*, az érte járulandó honorariumból csakis a másolás költségei fogván födöztetni.

A kijöendő kötetek czimlapján a Jászay neve álland.

Ezzel leróttam, beteg, nyomorgó emberbarátom iránti pietásom parancsolta tartozásomat. Ön alkalmatlan embernek találhat, de önzőnek ugyan nem.

Fogadja, kérem, szives tiszteletem bizonyításait, — Bánfalva, febr. 5 d. 1863.

A Tekint. úr

alázatos szolgálója
Kazinczy Gábor s. k.

Utolsó postám: Putnok.«

32. Kazinczy Gábor levele Jászay Sámuelhez.

(Vettem febr. 22-kén 1863.)

»Tekintetes úr.

»Ars longa, vita brevis,« úgy tanultuk diák korunkban, s tanuljuk fájo tapasztalással, naponként inkább. Sietni kell, mielőtt az *estve* megérkeznek. Szabadjon tehát Önt rögtön értesítenem, hogy barátságos érzésekkel teljes sorait vettem.

A mi az Academiai honorariumot illeti, arról nem lehet szó. Én ingyen bajlódom Gr. Dessewffy Józsefnek (egy négylovas szekeren hozott) irományaival, mik 8 évig *heverték* Döbrenteynél; s teszem szivesen, mert az ily »hálátlan,« azaz sem hírnevet sem *nummulusokat* nem hozó,

eljárás nehezen találja meg emberét, pedig a mi szegény hazánk szellemi érdekei is *sietésre* nógatnak:

»Teremt-e Isten több magyart
Ha mi is elfogyánk?»

kérdé látszatos kevélységgel a költő; nem mintha valami Isten-csodájává akarna *minket* emelni, hanem, mert a jövőt, *reánk nézve* főleg, saisi fátyol fűdi.

Egy szóval: a kötetek *ívszáma* utalni fogja az örökösöket, *mit* nyugtatványozzanak az Academiai pénztárnál, mely azonnal fizet, a mint a kötet a sajtó alól kikerül. A többi az én gondom s az én — szívesen felajánlt bajlódásom.

A mi a kéziratokat s rendezésöket nézi: Ön jól vette észre, hogy ilyes elenchus után még csak orientálni sem lehet magunkat. Megkísérlem, magamat röviden kifejezni; Bizonyos gruppirozás, vagy irányeszmék átvitele nélkül az ily chaoticus csomó rendezése, s annál inkább közlése, lehetetlen. Az *anyag* föltételezi, *mit* és *mily* *alakban* akarjunk. A chronologiai sorozás haszontalan (szeréntem), s legfőlebb *regesták* csinálására alkalmazható; mert, hogy *használható* legyen, minden darabnak újólagos jegyzékbe hozatalát kívánná. Ellenben a tárgyak szerénti osztályozás emeli nemcsak a közlésnek súlyát, hanem *kész utalást* nyújt a tanulmány emberének. Példát csinálók a Jászay-féle elenchusból, sejtelmeim után inkább, mert rég láttam magát a gyűjteményt.

Úgy látszik, hogy szegény barátom három osztály számára gyűjtött:

I. Codex Diplom. Hung. Ide tartoznék No. XX—XXVII.

II. Publico-politicaí etc. acták a XVII. század történelméhez 1600—45-ig. I—VI., IX—XIV.

III. Országgyűlési acták, 1535—1630-ig; VII., VIII., XV—VIII.

A többi, mint kiegészítés, pótlék etc. körülbelől befér e kalapok alá.

E nyers vázolat elég arra, hogy némi fonal nyomán próbáljuk sorozni az egészet; de e sorozás még nem gruppirozás, annál kevésbé totalis valami. Péld. 1600 és 45 közt három külön szakasza van történelmünknek, embereiben, irányában eltérő; az egyiket képviselné a mozgalom kezdete, a capite Bocskay, a másikat Bethlen, 3. végre Rákóczy György az. 1. De *mily irányban* gyűjtött főleg Pál barátom, azt ki tudná »látatlanban« meghatározni? Mi van (netalán) *közölve* az általa is másolt actákból (miknek másodízben kiadása comprommittálná a kiadót, az academiai pénztár s a kritika irányában)? Történelmünknek *mely parthiáji* azok, miket e közlemény felderít? etc. etc. Továbbá:

2. Az országgyűlési acták gyűjteménye eléggé complet-e arra nézve, hogy azoknak »*mint ilyeknek*« egy külön rovatbani kiadatása javasoltat-hassék az Academianak? vagy csupán oly *kiszemelvények*, miket Jászay saját tanulmányozása czéljából, mint *annak* megfelelőket gyűjtögete? etc.

3. A Codex Diplom. *mily irányban* gyűjtetett? Van-e egy-egy rovat alá sorozható annyi anyag, hogy az *úgy* tétessék közre? Az Árpád-kori

okmányok, 1301-ig (az elenchusban Nro XX—XXII. alatt elszórva) tesznek-e *annyit*, hogy külön kötetként mutattassanak be az Academia által, jelenleg megindított *Árpád-kori Okmánytár* számára, vagy, csekély számuk miatt, a sorozatba osztassanak? etc. Ez okmányokra nézve *darabonként*, után kell tekinteni, például a Fejér 42 kötetét, legalább stb.

Ebből láthatja Ön, hogy e munka nem oly csekélység, mint látszik, de egyszersmind azt is, hogy némi orientatiót nyújtó egyetemes áttekintés nélkül e munkába nem foghat az, a ki tart rá valamit, hogy bakot ne lőjjön, s jó ügyekezete honoráriumául nevét comprommittálja.

Igen sajnálom, hogy barátságos meghívásának eleget nem tehetek. Egészségem, főleg télben, tiltja az utazást. A mult év vége felé, mint a Nemz. Színházi Országgyűlési bizottmány elnöke, Pestre hivatám a kir. Helytartó által; megtettem az áldozatot, és megbántam. Rabja vagyok az itthonnak annyira, hogy *senkit* sem szoktam látogatni. Önnek egészsége, óhajtom legalább, kevésbé kedvezőtlen, hogy sem e *csekély úttól* eltiltaná; mert úgy tudom, hogy Szántóról el lehet egy hajtással jönni Szikszóra, oda pedig (nem a töltésen, hanem Senye, Bódva, Szentpéter felé) Bánfalva nem több három óránál, tehát e rövid napokban is *egy napi* kirándulás az egész út.

Méltóztassék a gyűjteményt *egészen* elhozni. Elhatározzuk itt, mivel kezdjük meg. Én, pénzügyi tekinteteből is, óhajtanám, hogy mind a három (főlebb említettem) irányban: sőt a sehová nem sorozható apró közléseket a Történelmi Társa adhatnók (ugyanazon tiszteletdíj mellett). Mít majd az elhatároztuk irányba tartozónak fog gondolni Ön is: *azt, iv szerénti* térítvény mellett, nálam hagyja, míg a correcturát megcsinálom stb. És így tovább, hogy fennakadás ne történjék valamelyikünk miatt.

Örülni fogok, ha nézeteim helyesletével találkozandának, s szívesen várom, *minél előbb*, mind azért, mert most másolót könnyebben kapunk (vajmi olcsón pedig, ívenként 25—30 krjával), mind hogy a melegülő idő engem szabadabb mozgásra útasítand, sőt kényszerítend. Évek óta alig voltam egy párszor egy napnál tovább máshol, mind a mellett óhajtanám, értesítene, mely nap lesz szerencsém, megjegyzem, hogy hetenként kétszer küldök (Szerdán s Vasárnap) postára; ezt azért, hogy a levél feladásától függ, mikor jut kezemhez, péld. a pénteki levelet csak Szerdán kapom; tehát annyi idő alatt, mint Párisból.

Ismételve szíves üdvözetemet. Bocsánatot e hosszú levél unalmiért; rest írónak, mint én, favágás volt az; s ez legyen, és az ügy érdeke, mentsége.

Bánfalva, febr. 20. d. 1863.

igaz tisztelettel
Kazinczy Gábor s. k.«

Közli: CZÉKUS LÁSZLÓ.